

ZÜNNÜN el-MİSRİ

2065/2, vr. 17^a-34^a). **2. Risâle fi 'anâşri's-selâşe** (TSMK, III. Ahmed, nr. 2075, vr. 76^b-79^a). **3. Risâle fi havâşşî'l-iksîr** (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5309/5, vr. 105^a-109^b). **4. Risâle fi tedbîri'l-haceri'l-kerîm** (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4224/8, vr. 49^a-54^b). **5. Risâle fi'l-hacer** (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4224/9, vr. 54^b-57^b). **6. Risâle fi's-şan'a** (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4224/13, vr. 64^b-67^a). **7. Şifâtü'l-mü'min ve'l-mü'mine. Şam'da yazma bir nüshası bulunan risâle** (Zâhiriyye Ktp., Mecmûa, nr. 87/11) **Remzî Sa'deddin Dimaşkiye tarafından yayımlanmıştır** (*Likâ'ü'l-'aşri'l-evâhir bi'l-Mescidi'l-harâm* içinde, Beyrut 1423/2002). Zünnün el-Misrî'ye ayrıca *el-Mücerrebât, Kitâbü'l-'Acâ'ib, Risâle fi zikri menâkıbî's-şâlihîn, Du'â ve Risâle fi'l-hikmeti'l-'uzmâ ve's-şan'ati'l-mübâreke* adlı eserler nisbet edilmektedir.

Zünnün el-Misrî'nin sözleri ve menkıbeleri hakkında Muhyiddin İbnü'l-Arabî *el-Kevkebü'd-dürri fi menâkıbî Zinnûn el-Misrî* (nşr. Saîd Abdülfettâh, *Resâ'ilü İbni'l-Arabî* içinde, Beyrut 2002; nşr. Âsım el-Keyyâlî, Beyrut 2005; nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân, Kahire 2006; Fr. trc. Roger Deladrière, *La vie merveilleuse de Dhû'l-Nûn i Egyptien*, Paris 1988; T. trc. Ali Vafî Kurt, *Şeyh-i Ekber'in Kaleminden Bir Sufinin Portresi: Zünnûn-ı Misrî*, İstanbul 2005) ve Celâleddin es-Süyûtî *es-Sırrü'l-meknûn fi menâkıbî Zinnûn* (nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire 1412/1992) adıyla birer eser yazmıştır. Çağdaş müelliflerden Ebû Dayf el-Medenî *Zünnûn el-Misrî ve'l-edebü's-şûfî* (Beyrut 1973), Abdülhalîm Mahmûd *el-'Âlimü'l-'âbid el-'ârif bi'llâh Zünnûn el-Misrî* (Kahire 1973), *Cevâd Nurbahş Zünnûn-ı Misrî: ez Meşâhîr-i dânişmendân ve şüfiyân-ı Mısır* (London 1999) ve Mahmûd el-Hindî *Zünnûn el-Misrî: et-Tefsîrü'l-'îrfânî li'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm* (Kahire 2007) adlı eserleri kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 68, 77; Kelâbâzî, *et-Ta'aruf* (Uludağ), s. 158, 198-199; a.e. (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1993, s. 125, 156-157; Sülemî, *Ṭabaḳât*, s. 15-26; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 331-395; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhakîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf), Kahire 1989, s. 45-46, 580; a.e. (Uludağ), s. 114, 550-551; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahrân 1384 hş., s. 154-158; a.e. (Uludağ), s. 198-200; Hâce Abdullah Herevî, *Ṭabaḳâtü'l-şüfiyye* (nşr. M. Server Mevlâyî), Tahrân 1386 hş./2007, s. 149-159; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretül-evliyâ* (nşr. Muhammed İstî'lâmî), Tahrân 1374 hş., s. 137-159; Necmeddin-i Dâye, *Menârâtü's-sâ'irîn ve makâ-*

mâtü't-tâ'irîn (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1999, s. 525; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 315-318; Abdurrahmân-i Câmî, *Nefehâtü'l-Üns* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahrân 1375 hş./1996, s. 28-31; Dârâ Şükûh, *Ḥasenâtü'l-'ârifîn* (nşr. Seyyid Mahdûm Rehîn), Tahrân 1352 hş./1973, s. 8-9; Sezgin, *GAS*, I, 643-644; L. Massignon, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism* (trc. B. Clark, Notre Dame 1997, s. 142-147; Mohammed Rustom, "The Sufi Teachings of Dhû'l-Nûn", *Sacred Web: A Journal of Tradition and Modernity*, sy. 24, British Colombia 2010, s. 69-79; C. Twitch, "Created for Compassion: Ibn Arabî's Work on Dhû'l-Nûn the Egyptian", *Journal of the Muhyiddin Ibn 'Arabi Societ*, sy. 47, Oxford 2010, s. 109-129; Ahmet Suphi Furat, "Zünnûn", *İA*, XIII, 655-656; M. Smith, "Dhû'l-Nûn", *El'* (İng.), II, 242; Gerhard Böwering, "Dhû'l-Nûn Meşrî", *Elr.*, VII, 572-573. NECDET TOSUN

ZÜNNÜNİLER

(بنو ذي النون)

Endülüs'te Tuleytula ve çevresinde hüküm süren bir İslâm hânedanı (1036-1090).

Berberî kabilesi Hewvâre'ye mensuptur. Kabile halkı Endülüs'ün fethi sırasında gösterdiği yararlıklar dolayısıyla Şentemeriye (Santaver = Santa Maria de Algarre) bölgesine yerleştirilmiş, bu bölgede Emevî döneminin sonuna kadar aktif görev yapmıştır. Mülükü't-tavâif arasında toprak genişliği bakımından en büyük emirlik olan Zünnünîler, Tuleytula (Toledo) merkez olmak üzere kuzeyde Vâdilhicâre (Guadalajara) ve Talabîre ile (Talavera) güneyde Mürsiye (Murcia) arasındaki bölgede hüküm sürmüştür. Ailenin atası Zünnün b. Süleyman, Endülüs Emevî Hükümdarı Muhammed b. Abdurrahman döneminde (852-886) Uklîş (Uclés) Kalesi'nin idaresiyle görevliydi. Zünnünîler, Münzir b. Muhammed devrinden (886-888) itibaren bir süre Tuleytula'ya hâkim oldularsa da şehir 283'te (896) Benî Kasî'nin eline geçti. II. Hakem döneminde (961-976) Zünnünîler, Mutarrif b. İsmâil b. Zünnün'un başkanlığında kumandanlıklar elde ettiler. Mutarrif'in oğlu Abdurrahman, Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un ordusunda yer aldı. Endülüs'te Âmirîler idaresinin sona ermesinin ardından Zünnünîler, Süleyman b. Hûd el-Müstain'e destek verdiler. İsmâil b. Abdurrahman'a Süleyman el-Müstain tarafından "Nâsirüddevele" lakabı ile vezirlik pâyesi verildi.

Endülüs'te Emevî hânedanına karşı isyanların ortaya çıktığı dönemde Tuleytula halkı, Kadı Ebû Bekir Yaiş b. Muhammed'in liderliğinde Vali Abdurrahman b. Metiyûh'a (Metyûh / Menyûh) karşı ayak-

landı. Kadı Yaiş, Vali Abdurrahman ile giriştiği tartışmanın ardından Tuleytula'dan ayrılarak Kal'atüeyyûb'e (Calatayud) yerleşti ve 418 (1027) yılında burada vefat etti. Abdurrahman b. Metiyûh'un ölümünden sonra idareyi eline alan oğlu Abdülmelik'in idaresinden de memnun kalmayan halk, Şentemeriye'nin yönetimini elinde tutan Abdurrahman b. Mutarrif'e başvurup idareye el koymasını istedi. Abdurrahman'ın Tuleytula'ya gönderdiği oğlu İsmâil, "ez-Zâfir" lakabıyla burada hüküm sürmeye başladı (427/1036). Zünnünîler'in ilk hükümdarı olan İsmâil 435'te (1043) ölünce yerine "el-Me'mûn" lakabını alan oğlu Yahyâ geçti.

Yahyâ b. İsmâil el-Me'mûn hükümdarlığının ilk zamanlarında, ülkesinin kuzeydoğu sınırı Sarakusta'da (Zaragoza) güçlü bir emirlik kuran Süleyman b. Hûd el-Müstain-Billâh'ın saldırılarına mâruz kaldı. Zünnünîler muhtemel bir Hûdî saldırısına karşı yardım almak üzere Abbâdîler ile ittifak kurdular; ancak o yıllarda Eftasiler'le mücadele halinde bulunan Abbâdîler onlara bu yardımı sağlayamadı. Hûdî baskısından bunalan Tuleytula halkı barış için Sarakusta'ya bir heyet gönderdiyse de netice alınamadı. Süleyman b. Hûd'un ordusunda müttefiki olduğu hıristiyan askerlerin yanı sıra Yahyâ el-Me'mûn'un hükümdarlığını tanımayan kardeşi Abdurrahman b. İsmâil de vardı. Zünnünîler ile Hûdîler arasındaki mücadele Süleyman b. Hûd'un 438'de (1046) ölümüne kadar devam etti. Doğu sınırındaki mücadele sona erdikten sonra Zünnünîler 443'te (1051) batı sınırında bulunan Eftasiler'le mücadeleye girdiler. 457-462 (1065-1070) yılları arasında Âmirîler'in elindeki Şâtibe ve Belensiye'ye (Valencia) hâkim oldular. Bu arada Zünnünî topraklarının kuzey bölgeleri Kastilya Kralı Fernando'nun saldırılarına uğradı; özellikle 1062'deki saldırı ağır tahribata yol açtı. Yahyâ el-Me'mûn döneminin en ilgi çekici hadiselerinden biri, 464'te (1072) kardeşi II. Sancho tarafından Volpejares savaşında mağlûp edilen VI. Alfonso'nun Tuleytula'da dokuz ay misafir edilmesidir. Bu arada Kurtuba'ya (Cordoba) hâkim olmak isteyen Yahyâ el-Me'mûn, Müdever'i (Almodóvar) ele geçirdi. Kurtuba kuşatmasında kendisine yardım etmesi karşılığında Karmüne'yi (Carmona) Abbâdîler'e bırakmayı kabul etti. Ancak Abbâdî Hükümdarı Mu'temid, Zünnünîler'le yaptığı anlaşmaya uymayarak Kurtuba'ya asker gönderdi ve şehir 462'de (1070) Abbâdî hâkimiyetine girdi; fakat Mu'temid kısa bir süre sonra şehri Yahyâ

el-Me'mûn'a bıraktığını ilân etti. Bu dönemde Zünnûniler batıda Eftasiler, doğuda Hûdîler'le mücadele içindeydiler. Yahyâ el-Me'mûn'un Abbâdiler'in elinden Kurtuba'yı ve Âmiriler'den Belensiye'yi alması Zünnûniler'i mülûkû't-tavâif arasında üstün bir konuma getirdi.

Yahyâ el-Me'mûn 467'de (1075) vefat edince yerine "el-Kâdir" lakabıyla torunu Yahyâ b. İsmâil geçti. Yahyâ el-Kâdir döneminde Zünnûnî hânedanında belirgin bir düşüş ve zayıflama başladı. Zünnûniler'in Kurtuba ile birlikte güney ve doğu topraklarının bir kısmı Abbâdiler'in eline geçti. Ayrıca Belensiye'de Ebû Bekir b. Abdülazîz, Zünnûnî yönetimini tanımadığını ilân edip bağımsız hareket etmeye başladı. Yahyâ el-Me'mûn devrinde diğer mülûkû't-tavâifin düşmanlığını kazanan Zünnûniler, Yahyâ el-Kâdir döneminde kendilerini yalnız ve tehlikede hissediyorlardı. Yahyâ el-Kâdir, kendini güvence altına almak gayesiyle Kastilya ve Leon krallıklarıyla ittifak kurdu; bu ittifaklar karşılığında ödemeyi taahhüt ettiği parayı toplayabilmek için halka yeni vergiler yükledi. Ayrıca VI. Alfonso'nun istediği bazı kaleleri Kastilya Krallığı'na terketti. Tuleytula halkının ağır vergiler karşısında çıkardığı isyanı şiddetle bastırdı. 470'te (1078) tecrübeli vezir Ebû Bekir Yahyâ b. Saîd el-Hadîdî'nin idam edilmesi halkın öfkesini daha da arttırdı. Şehrin ileri gelenleri, Eftasî Hükümdarı Ömer el-Mütevekkil'e Tuleytula'nın idaresini teslim alması için gizlice haber gönderdiler. Durumu anlayan Yahyâ el-Kâdir ailesiyle birlikte Tuleytula'yı terk ederek Vebze'ye (Huete) gitti. Şehir Eftasî Hükümdarı Ömer el-Mütevekkil'e teslim edildi. Ancak 472'de (1080) VI. Alfonso'nun yardımıyla Yahyâ el-Kâdir tahtına yeniden sahip oldu. Zünnûniler, Yahyâ el-Kâdir'in hükümdarlığında güç kaybettikleri dönem boyunca Kastilya Krallığı'nın yardımına daha fazla başvurur oldular. Nihayet, Tuleytula'daki ikameti esnasında şehri ve müslüman idarecileri daha yakından tanıma imkânı bulan VI. Alfonso, Tuleytula'yı kuşattı. Yaklaşık dokuz ay süren bir kuşatmanın ardından 10 Muharrem 478'de (8 Mayıs 1085) şehir barış yoluyla Kastilya Krallığı'na teslim edildi. Yahyâ el-Kâdir ailesi ve maiyetiyle birlikte Belensiye'ye gitti ve burada hüküm sürdü. Belensiye'nin 483 (1090) yılında Murâbîr Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn'in eline geçmesiyle Zünnûnî hâkimiyeti sona erdi. Tuleytula'nın düşmesi Endülüs tarihinin seyriinde bir dönüm noktası oldu. Tuleytula müslümanların o zamana kadar kaybettikleri en bü-

yük şehirdi. Şehir teslim edilirken burada yaşayan müslümanların inanç ve ibadet hürriyetleriyle mülkiyet haklarını güvence altına alan bir anlaşma yapıldı. Tuleytula'nın Kastilya Krallığı tarafından ele geçirilmesi, hristiyan krallıklarına müslümanların hâkimiyetindeki diğer şehirleri de almak için bir hareket noktası teşkil etti. Gittikçe büyüyen hristiyan tehdidi karşısında kendilerini savunamayacaklarını anlayan mülûkû't-tavâif emirleri sonunda Murâbîr Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn'den yardım istediler. Beş yıl sonra Endülüs Murâbîr'ın bir eyaleti haline geldi.

Endülüs'ün en büyük ilim merkezlerinden biri olan Tuleytula bu özelliğini Zünnûniler döneminde de sürdürmüştür. Yahyâ el-Me'mûn ilmi ve ilim adamlarını himaye etmesiyle meşhurdur. Bu ilim adamları arasında bilim tarihine dair *Ṭabaḳâtü'l-ümem* adlı meşhur eserin müellifi Saîd el-Endelüsî de vardı. Ünlü astrolog İbnü'l-Hayyât da (Ebû Bekir Yahyâ b. Ahmed) Zünnûniler'in hizmetindeydi. Astronomi çalışmalarını destekleyen Yahyâ el-Me'mûn'a ithaf edilen çok sayıda eserin yanı sıra "el-usturlâbü'l-Me'mûnî" adı verilen bir usturlap da bulunuyordu. Yine meşhur astronomi bilgini İbnü'z-Zerkâle, Yahyâ el-Me'mûn tarafından kurulan astronomi gözlem heyetinin üyeliğine, daha sonra da başkanlığına getirilmiştir. Tuleytula'daki Zünnûnî sarayı Yahyâ el-Me'mûn döneminde ulaşılan maddî refahın da bir göstergesidir. Oldukça süslü sarayın ortasında bir havuz ve havuzun ortasında üstten alt kısma doğru süzülen suların tamamen sardığı renkli camlardan yapılmış bir kubbe bulunuyordu (Makkarî, I, 528). Zünnûnî sarayında düzenlenen meclislere katılan şairler arasında aynı zamanda Yahyâ el-Me'mûn'un vezirleri olan İbn Lübbûn (Ebû İsâ Lübbûn b. Abdülazîz), Ebû Âmir İbnü'l-Ferec ve Ebû'l-Mutarrif İbnü'l-Müsennâ da vardı (a.g.e., IV, 134). Tuleytulalı meşhur tabip ve botanikçi İbn Vâfid, çağdaşlarınca bahçe âşığı olarak adlandırılan Yahyâ el-Me'mûn'un "bustânü'n-nâûre" adıyla ünlü bahçesinin düzenlenmesiyle görevlendirilmişti. İbn Vâfid'in ölümden sonra bu göreve İbn Bessâl nisbesiyle tanınan botanik bilgini Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bessâm eş-Senterînî, *ez-Zahîre*, I/2, s. 609-614; IV/1, s. 142-169; İbn Beşkûvâl, *eş-Sıla* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, III, 961-962; İbnü'l-Kerdebûs, *Târîhu'l-Endelüs* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Madrid 1971, s. 78-83; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 276-283; Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E.

Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 176-182; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 126, 288, 440, 528; II, 672, 748; IV, 134; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1408/1988, s. 94-115; V. Molins – M. Jesús, *Historia de España*, Madrid 1994, VIII/1, s. 86-91; D. M. Dunlop, "The Dhunnunids of Toledo", *JRAS*, II (1942), s. 77-96; a.m.f., "Dhu'l-nünids", *EP* (Ing.), II, 242-243; D. J. Wasserstein, "The Emergence of the Taifa Kingdom of Toledo", *al-Qantara*, XXI/1, Madrid 2000, s. 17-56; J. Lirola Delgado, "İbn Arfa' Ra'sahu, Abû Bakr", *Biblioteca de al-Andalus*, Granada 2002, I, 468-469; a.m.f. – J. Samsó, İbn al-Jayyât, Abû Bakr", a.e., Almería 2004, III, 723-725; Á. C. López y López, İbn Bassâl, Abû Abd Allâh", a.e., Granada 2002, I, 589-595; C. Álvarez de Morales – J. M. Carabaza, "İbn Vâfid, Abû'l-Mutarrif", a.e., Almería 2007, V, 565-569; J. Samsó, "İbn al-Zarqâlluh, Abû Ishâq", a.e., Almería 2009, VI, 257-264.

CUMHUR ERSİN ADIGÜZEL

ZÜNNÛR el-BÂHİLÎ

(bk. BÂHİLÎ, Abdurrahman b. Rebia).

ZÜNNÛREYN

(bk. OSMAN).

ZÜRÂRİYYE

(الزرارية)

Aşırı Şîa'dan ve Müşebbihe'den olduğu ileri sürülen Zürâre b. A'yen et-Temîmî'nin (ö. 150/767)

Temîmiyye diye de anılan mensuplarına verilen ad

(bk. İMÂMİYYE; MÜŞEBBİHE).

ZÜREY'İLER

(الزريعيون)

Aden merkez olmak üzere Yemen'in güneyinde hüküm süren Şîi bir hânedan (1080-1175).

Aden'de hüküm süren Ma'nîler'in (Benî Ma'n) tâbi oldukları Suleyhîler'e yıllık vergi ödemeyerek bağımsız hareket etmeye kalkışmaları üzerine el-Melikü'l-Mükerrem Ahmed b. Ali komutasındaki ordu Ma'nîler'i şehirden sürdü (473/1080). Suleyhîler'in hizmetinde bulunan Mükerrem b. Zî'b el-Hemdânî adlı bir dâînin iki oğlu Abbas ve Mes'ûd, Güney Arabistan'da İsmâilî davetini yaymak üzere şehrin yönetimini getirildi. Böylece Zürey'iler hânedanının